

Jubiliejai

Ona Tijūnėlienė. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė – lietuvių tautos mokytoja ir auklėtoja

G. Petkevičaitė-Bitė (1861–1943) lietuvių tautai išugdė šeimą. Pagarba žmogui, atsakomybė už tautos likimą būsimai rašytojai, pedagogei buvo diegiama jau vaikystėje. Tėvas gydytojas, švietus žmogus, ugdė vaikų palankumą visų luomų žmogui. Savo vaikus leido į liaudies mokyklas, o mažajai Gabrielei pakviesdavo sodiečių mergaičių, su kuriomis ji žaisdavo, bendraudavo. Motina taip pat visada džiaugdavosi, kad gali padėti ir patarnauti vargstantiesiems, ypač po 1868 m., badmečiu, kai Petkevičių kieme rinkdavosi pavargėliai, laukdami išmaldos. Tada motina ištisas valandas „stovėjo tarp dviejų didelių katilų ir pilstė į dubenis viralą, o tarnaitė dalijo duonos riekes žmonių skruzdėlynui“. Tėvai buvo tos nuomonės, kad vaikai neturi nutolti nuo paprastų kaimo žmonių. Todėl lietuvių kalba ir senelio, ir tėvo namuose „lygiomis pilietybės teisėmis visuomet naudojosi“. Lietuvišką močiutės iš tėvo pusės kilmę Gabrielė labai brangino, nes „ta kilmė pravėrė į šeimyną duris ne tik kalbai, bet ir visoms demokratijos idėjoms“.

Tėvai, jos mokytojas L. Ivinskis iš mažens ugdė ne tik pagarbos, bet ir pagalbos žmogui jausmą. Tai lėmė ir Gabrielės gyvenimo prasmę. Galutinį apsisprendimą gyventi savo krašto žmonėms, būti jų patarėja ir globėja sunkiausiomis jų gyvenimo valandomis taip pat lėmė tėvas: „Universiteto vietoje liepė man mokyti visus, kas tik panorės mano mokslu naudotis, ir mokyti be jokio atlyginimo.“ Tiesa, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė baigė tik Mintaujos pensio-

ną – Dorotėjos mergaičių mokyklą ir Mintaujos šv. Trejybės mokyklą ir įgijo namų mokytojos teises. Tačiau ji savarankiškai studijavo savo meto lenkų, vokiečių, prancūzų pedagoginę, psichologinę literatūrą, buvo susipažinusi su L. Tolstojaus ir švedės Elenos Key požiūriu į laisvąjį auklėjimą. Pedagogines idėjas derindama su gyvenimo patirtimi, ji pateikė vertingų minčių apie žmogaus ugdymą.

Ugdymo tikslą Gabrielė Petkevičaitė-Bitė siejo su tautos išlikimu: ji teigė, kad tautos egzistencijos pagrindas – aukštos dorovės asmenybė. Aukštos dorovės žmogus elgiasi dorai, moka bendrauti, tarnauja tautai, gina jos reikalus, puoselėja dvasinį ir materialinį paveldą. Tad mokyklos uždavinys – mokyti kiekvieną mokinį bendravimo kultūros, „pratinti gyventi mažoje visuomenėje ir jaustis atsakomingsais už tos visuomenės gerovę“.

Rašytoja pasisakė prieš pedagoginę prievartą. Straipsnyje „Kokių mums reikia liaudies mokyklų“ (1908) kritikavo vaiko padėtį oficialioje valdžios mokykloje, kur nesiskaitoma su vaiko prigimtimi – joje mokoma ne gimtąja kalba. Toks mokymas neduoda jokių teigiamų rezultatų, nes nei mokytojai, nei mokiniai nežino, ko vieni iš kitų nori. Toks mokymas žaloja vaiko sveikatą, stabdo fizinį ir protinį vystymąsi, vaikas bukinamas, griaujami šeimoje įdiegti dorovės pamatai. Vaiko prigimtis tokiai prievartai priešinasi. Todėl pedagogė kvietė kurti tokias mokyklas, kuriose vaikai būtų lavinami

gimtą kalbą, mokomi savarankiškai mąstyti. Pedagogės teigimu, tai įmanoma pasiekti, jei bus „sukurtas stiprus ryšys tarp mokytojų ir mokinių, stiprus ryšys mokytojų ir su vaikų tėvais“. Taigi Gabrielė Petkevičaitė-Bitė kalba apie pedagoginę sąveiką.

XX a. pradžioje ypač reikšminga besivystančiai Lietuvos pedagoginei minčiai buvo Gabrielės Petkevičaitės-Bitės keliamą idėją, kad pradėti auklėjimą darbą svarbu tik gerai pažinus mokinį, jo polinkius, psichologines ypatybes. Tinkamiausiu metodu jį pripažino natūralų vaiko stebėjimą veikloje, jam nežinant auklėtojo tikslo. Bendroje su auklėtoju veikloje mokiniai nesijaučia valdomi, nepatiria prievartos, nes bendravimas šiltesnis, natūralesnis, šeimyniškesnis. Todėl esant palankiai psichologinei atmosferai, auklėtiniai atskleidžia savo dvasios ir būdo ypatybes, „tampa atvira knyga, kurią prityrusiems pedagogams nesunku skaityti“.

Savo publicistikoje pedagogė rašė apie sunkią vaiko padėtį šeimoje. Ji viena iš pirmųjų Lietuvoje pabrėžė tėvų ir vaikų santykių teisinį aspektą, apgailestavo, kad viso pasaulio valstybių įstatymai leido tėvams elgtis su vaikais kaip tinkamiems, negynė nuo tėvų savivalės ir nuožmumo. Ji pageidavo, kad Lietuvoje tėvai nesinaudotų stipresnio teise prieš vaikus ir suprastų, jog bausmės doko vaiko psichologiją, iškreipia jausmus. Ji stebėjosi suaugusiųjų abejingumu vaiko dvasinėms kančioms: „Ir niekam tarytum neateina į galvą, ką ta muštojo kūdikio širdelė mušimo valandoje pergyvena, ką tuomet silpnučiai ir trapūs nervai jaučia, kuriuos vyresniųjų šiurkštūs žodžiai ir bausmės yvadžia tampyti nesiliauja.“ Pedagogė tikėjo, kad dorą vaiką galima išugdyti tik puoselėjant geruosius jo pradus. Pasimokyti tinkamo bendravimo su vaikais ji ragino iš paukščių ir gyvūnų, kurie auklėdami savo vaikus vadovaujasi sveikos prigimties įstatymais.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė didelę reikšmę teikė toms mokytojo savybėms, kurios lemia jo autoritetą. Straipsnyje „Laiškas mokytojams“ kvietė visus mokytojus rūpintis savo autoritetu, nes, pasak pedagogės, jie mokykloje ir už jos ribų nuolat stebimi. Net menkiausi mokytojo dvasios silpnumo pasireiškimai esą griau-na ne tik jo, bet ir visos mokyklos autoritetą. Tad pirmiausia praktiniame darbe labai svarbus kvalifikacinis mokytojo pasirengimas, bet, jos teigimu, vis dėlto svarbesnis už jį yra mokytojo širdies gerumas. Labai svarbu, kad mokytojas nuoširdžiai bendrautų su mokiniais ir bendromis pastangomis kurtų „tą šviesą, tą žiburį“, t. y. pedagoginę sąveiką, skaidrią, malonią atmosferą, kuri trauktų vaikus į mokyklą ir vienytų abi puses bendrai veiklai. Todėl pedagogė ypač teigiamai vertina mokytojus, kurie „širdimi eina į mokinius“. Tai jų pareiga, nes mokytojo rankose – visos tautos šviesa, kultūros likimas. Rūpintis savo autoritetu – mokytojo pareiga. Jį lemia mokytojo savitvarda, savojo būdo ir elgesio refleksija.

Pedagogė visada nuosekliai laikėsi jai tėvų namuose įdiegtų gyvenimo principų – tarnauti žmonėms, juos globoti, ugdyti dorovinius jausmus ir charakterį, padėti įgyti mokslo žinių. Šiuos principus savo visuomeninėje veikloje integraliai suderino.

Humaniško žmogaus ugdymo priemone Gabrielė Petkevičaitė-Bitė laikė mokslą. Mokslas, pasak jos, padeda žmogui tapti gražiam, doram, didžiam, sveikam. Mokslas pamoko, kaip tapti tokiu žmogumi, kurį visi mylėtų. Mokslas padeda įveikti egoizmą, susieja žmogų su jį supančiu pasauliu. Neatsitiktinai ypač sunkiomis tautai politinėmis sąlygomis, uždraudus gimtąjį žodį ir raštą (1879–1905), ji pasirenka specifiškai savitą daraktorės darbą ir savitą jo formą – neakivaizdinį tautiečių mokymą. Su savo mokiniais ji bendravo net nepažindama jų – jos užrašytas užduotis išnešiodavo norin-

tiesiems mokytis knygnešys Antanas Bataitis, o mokinių atliktas vėl parnešdavo mokytojai.

Dirbdama Panevėžio berniukų gimnazijoje, per lietuvių literatūros ir kalbos pamokas supažindindavo jaunuolius su tautos dvasiniais turtais, žymiais tautos žmonėmis. Rašytojas J. Paukštelis prisimena, kad mokytoja, supažindinusi mokinius su poetinės kalbos ypatybėmis, pradėdavusi pagarbiai kalbėti apie Kazimierą Jaunių, jo nuopelnus kalbos mokslui. Kitose pamokose, išdėsčiusi naują medžiagą, švelniai, palengva, motiniškai ir labai jaudindamasi pasakodavusi apie P. Višinskį, J. Tumą-Vaižgantą, seseris Juškytes, V. Kudirką, šių šviesuolių atsidavimą tautos reikalams. Įtaigiai kalbėdavusi apie žmonių, giminių ir svetimų, abejingumą šiems šviesuoliams renkantis gyvenimo kelią arba sunkiomis jų gyvenimo valandomis. Subtilios jausenos pedagogė nepamiršdavo emocinio teikiamos informacijos įtvirtinimo: „Kitą pamoką vaikeliai, <...> atpasakosite raštu man tą vaizdelį. Pasakysite, ką jūsų širdys pajuto, kokios mintys kilo, jo besiklausant.“ Gabrielė Petkevičaitė-Bitė sumaniai ugdė auklėtinių kūrybiškumą, augino talentus. Iš Šiaulių į Panevėžį persikėlęs J. Paukštelis iš pradžių stebėjosi mokytojos ir mokinių bendravimo darne, o pats patyręs mokytojos dėmesį ir pagalbą savo kūrybiniais bandymams, pasakė: „Ir supratau, kodėl prie krašto sėdintys mokiniai skuba atidaryti mokytojai duris, kodėl per jos pamokas

visa klasė tyliai sėdi ir klausosi...“ Savo pagarbą gimnazistams mokytoja pelnė jų pagarbą.

Švietėja turėjo stiprų prigimtinį kalbos jausmą, suvokė, kokią galią turi žodis. Įvairiuose pokalbiuose, susirinkimuose pasigesdavo tautiečių žodžio lankstumo, minties skaidrumo, subtilumo: „jei tą ir padaro, tai taip šakotai, kad paprastai užkliudo ten, kur pats ir taikyti nemanė.“ Todėl sunkiomis okupacijos sąlygomis kvietė lietuvius mokytis argumentuoti savo teiginius, kad jie viešai galėtų ginti savo nuomonę, įtikinti kitus savo tiesa, sulaukti palaikymo, patraukti prie savęs bendraminčius. Pasak švietėjos, visuomenės reikalus greičiau sužlugdys tas, kurs nemokės logišku ir nuosekliu žodžiu tų reikalų ir savęs ginti. Mokymąsi argumentuotai reikšti savo mintis G. Petkevičaitė-Bitė manė esant svarbiausia (tarp svarbiausių) jaunimo pareiga. Ji pažymėjo, kad lietuvių tauta yra maža tauta. Tautos stiprybė – jos žmonių proto jėgos. Piliečių iškalbingumas esąs didelis ir svarbus tautos turtas ir įrankis, galintis skatinti ją aktyviau veikti ir siekti gyvenimo pažangos, saugotis gresiančio pavojaus.

Savo gyvenimo ir veiklos pavyzdžiu G. Petkevičaitė-Bitė parodė, kaip pilietiškai atsakingai suprasti savo pareigą žmogui, tautai, kreipti ją į šviesą, dvasinę ir politinę laisvę, nuosekliai laikantis savo principų spręsti jos problemas. Švietėjos gyvenimas ir veikla – sektinas tarnavimo tautai pavyzdys.